

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Огляд і аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що питання культури мовлення у сучасній лінгводидактиці та мовознавстві досліджували такі вчені як: М.С. Вашуленко, З.О. Мацюк, Л.І. Мацько, М.І. Пентилюк, Н.І. Станкевич та інші.

Під культурою мовлення розуміють галузь мовознавства, що «займається утвердженням (кодифікацією) норм на всіх мовних рівнях» [2, с. 53].

На нашу думку, формування культури мовлення мовної особистості невід'ємно пов'язане із засвоєнням норм літературної мови: орфоепічними, що регламентують правильну вимову звуків та звукосполучень; акцентуаційними, що характеризуються усталеним наголошуванням слів; орфографічними, що охоплюють правильне написання слів та їх частин; лексичними, що передбачають вживання слів відповідно до їх лексичного значення та фразеологічними, що регламентують правильне використання фразеологічних одиниць, морфологічними, що характеризуються вживанням граматичних форм слів, синтаксичними, що регулюють побудову словосполучень та речень та стилістичними, що передбачають уживання мовних засобів у конкретних стилях мови.

Говорячи про культуру мовлення, не слід забувати й про культуру спілкування, використовуючи загальноприйняті мовленнєві етикетні формули: *вітання* (Добрий день! Доброго ранку! Здрастуйте!), *побажання* (Щастя тобі! Щасливо! Хай щастить Вам!), *прощання* (До побачення! На все добре! До

зустрічі! До завтра!), *вибачення* (Пробачте мені, будь ласка! Даруйте! Вибачте, будь ласка!), *запрошення* (Ласкаво просимо! Запрошуємо Вас..., Будемо раді бачити Вас!), *відмова* (Дякую, не хочу! Дякую, але я не можу! На жаль, я не можу!).

До базових комунікативних ознак культури мовлення належать: правильність, логічність, точність, змістовність, доречність, багатство, виразність та чистота, які вказують на рівень мовно-мовленнєвої культури особистості.

На думку Л.І. Мацько та Л.В. Кравець, до основних аспектів, що впливають на формування культури мовлення належать [3, с. 8]:

– «система норм літературної мови (мовний компонент культури мовлення). Граматична і стилістична грамотність, повнота розуміння мовної одиниці і володіння законами логіки при створенні і сприйнятті текстів визначають правильність, точність і логічність мовлення в конкретній ситуації або певній сфері спілкування;

– сукупність етичних правил свого народу (етичний компонент культури мовлення). Правильність мовлення передбачає також знання культурної традиції і заборон (табу), розуміння, що таке доречність і чистота мовлення;

– мета й обставини спілкування (комунікативний компонент культури мовлення). Крім володіння мовними нормами і знаннями культурно-етичних варіантів, на культуру мовлення впливає вміння гнучко поводитися в конкретній ситуації, зокрема висловлюватися доречно, лаконічно, ясно;

– національні уявлення про красу мовлення (естетичний компонент культури мовлення). Краса українського мовлення формується евфонічністю (милозвучністю), словниковим багатством, різноманітністю граматичних конструкцій і стилістичною виразністю;

– мовна освіта і загальна освіченість мовців».

Формування культури мовлення у початковій ланці освіти здійснюється у процесі «вивчення всіх розділів мовного курсу шляхом збагачення, уточнення й активізації словникового запасу школярів, формування вміння правильно наголошувати слова під час вимови, поєднувати їх одне з одним, дотримуватися нормативних граматичних форм, доречно вживати виражальні засоби мови, формули мовленнєвого етикету» [1, с. 320].

В учнів початкових класів культура мовлення й етика мовного спілкування повинні відповідати таким критеріям [1, с. 320]:

«1) висловлювання мають бути правильними, точними, виразними. Для цього необхідно добирати потрібні для вираження думки слова, вміло будувати з них речення і пов'язувати їх між собою;

2) слова слід правильно наголошувати;

3) в усному мовленні не можна заміняти слова жестами, мімікою, вигуками;

4) щоб висловлений зміст сприймався іншими людьми, в усному мовленні необхідно виразно вимовляти слова, вміло користуватися інтонацією, а в писемному — розділовими знаками;

5) у спілкуванні з іншими людьми прийнято вживати слова ввічливості (під час зустрічі і прощання, для вираження запитання, просьби, подяки тощо);

6) слова ввічливості слід добирати залежно від того, кому вони адресовані (товаришам, батькам, учителям, знайомим чи незнайомим людям);

7) у розмові потрібно вміти вислухати до кінця співбесідника, не перебивати його без потреби, а якщо є така необхідність, то попросити вибачення».

У 1 класі на уроці з української мови для вироблення в учнів культури мовлення доречно використовувати такі види вправ як:

1. Виразно прочитайте вірш. Чи є у ньому слова ввічливості? Назвіть їх. Запишіть слова, у яких є буква г. Зробіть звуко-буквений аналіз слова *ганок*.

Гава гудзичок знайшла,
Нам на ганок принесла.
Мама гудзик пришивала,
Гаві «Дякую» сказала (К. Дишкант).

2. Прочитайте загадку. У слові-відгадці вимовте звуки, назвіть букви.

І високі, і тонкі,
Шапочки темненькі,
Виростають на пеньках
Купами

3. Виразно прочитайте вірш. Вимовте слова, в яких є буква, що позначає два звуки. Спишіть два перших речення.

Ще до... іде, пері...ить злива.
...енятко вимокло, як хлю... .
А ...иглик, ...ебетун ...асливий,
...ебече, пурхнувши на ку... (Н. Забіла).

4. Утворіть і запишіть правильні звертання з такими словами: матусю, учителю, Олено, директоре.

Шановна	Галино Миколаївно
вельмишановна	матусю
пане	Олено
дорога	директоре

5. Спишіть речення. Чому виділені слова пишемо з великої букви?

Тарас Григорович Шевченко – відомий український письменник і художник. Його твори знають не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

Отже, формування культури мовлення в учнів початкових класів регламентується засвоєнням орфоепічних, орфографічних, лексичних, акцентуаційних, граматичних, стилістичних норм української мови, вмінням використовувати загальноприйняті мовленнєві етикетні формули. Мовно-мовленнєва культура у молодших школярів характеризується й правильністю, логічністю, точністю, змістовністю, доречністю, багатством, виразністю та чистотою викладення думки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
2. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. – К.: Каравела, 2009. – 352 с.
3. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
4. Мироненко О.В. Формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи шляхом реалізації норм літературної мови// Stav, problemu a perspektivu pedagogickeho študia a socialnej prace: zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie. – Slovak Republic, Sladkovicovo: Vysoka škola Danubius. – 2016. – 28-29oktobra. –С.56-58.
5. Павлик О. Специфіка писемного мовлення і засоби його розвитку // Початкова школа. – 2002. - №9. – С.45-48.